

asılları bulunmayan ancak halkın dilinde dolaşan rivayetleri toplayan kitaplarda aranır (*Huccetullâhi'l-Bâliğa*, s. 281-285). Bu maddelere bir de altıncıyı eklemek gerekecektir: Sanal âlemde görülen/öğrenilen/yayılan rivayetler. İnternetin, aranan bilgiye ulaşmada sağladığı kolaylık yadsınamaz. Ne var ki bilginin kaynağı ve bu kaynağın güvenilirliği en az bilgi kadar önemlidir. Bu sebeple internetten veya sosyal medyadan okunan bir hadisi/sözü/rivayeti/menkıbeyi kaynağını araştırmadan kabul etmek, kullanmak ve yaymak kişiyi yanlış sonuçlara götürebilir. Özellikle de bu söz Hz. Peygamber'e dayandırılıyorsa bu durumda daha dikkatli olmak gerekecektir.

Son olarak şu hususa da temas etmek gerekir ki, kişinin kendi alanı dışındaki mecalarda söz söylemesi, ahkâm kesmesi elbette doğru değildir. Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesini Müslümanlığının kalitesinden sayan Hz. Peygamber'in bu tespiti oldukça önemlidir. Ancak insan, kendisini birkaç alanda birden yetiştirmiş, geliştirmiş, o alanda söz söyleyebilecek konuma gelmiş olabilir. Ülkemizin son 16 yılını, siyaset arenasında yetmişmiş ve sadece milletimizin değil, farklı milletlerden pek çok kimseyi hayran bıraktıracak şekilde kendisini geliştirmiş İmam Hatipli bir liderin yönettiğini göremeyen bazı kesimler, *Fıtrat Pedagojisi* yazarı hakkında İmam Hatip menşeli olması sebebiyle kendilerince kara propaganda yapmaktadırlar. Oysa hem sosyoloji hem de psikoloji eğitimi almış olması; çocuk gelişimi, aile danışmanlığı, oyun terapisi gibi alanlarda kendisini geliştirmiş olması, ona bu alanda söz söyleme yetkisi vermiş olmalıdır. Sadece yazdığı bu eser bile, onun alana hâkimiyetini ortaya koyar mahiyettedir. Bir kimsenin yazdıklarını okumadan, söylediklerini dinlemeden, statik bir önyargı ile yargısız infaz edilmesinin yanlışlığı ise herkesçe teslim edilecek bir hakikattir.

et-Ta'rîfât ve'l-İstîlâhât

Şemseddin Ahmed Kemâlpâşazâde, *Nşr.* Hâlid Fehmi, Kâhire: Müessesetü'l-Alyâ', 1430/2009, 514 sayfa.

*Zakir DEMİR**

Kavram veya literal anlam "dil" için zarf ise, mazrûfu da terimleridir. Terimler, kelimelelere giydirilen düşüncelerdir. Düşünceler kelimelelere giydirilmezse, bir başka ifadeyle terimler olmazsa her türlü düşünce havada kalır ve bir bakıma hayal gibi olur. Terimler bir bakıma düşüncenin kabı ve kalıbıdır. Düşünmenin ve düşüncenin şüyu' bulmasının temel yapıtaşları terimlerdir.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, zakirdemir56@hotmail.com.

Tefsir, hadis, fıkıh gibi sosyal ilimlerde “terim”, kimya, matematik, fizik, biyoloji gibi fen bilimlerindeki “formül”lere benzer. Bahis konusu fen bilimlerinde genellikle formülsüz problem çözülemeyeceği gibi, İslâmî ilimleri de terimleri bilmeden anlamak veya terim yanlış anlaşılırsa, bu ilimlerde doğru neticelere ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla terimler, “İlim dallarının ayrılmaz parçalarıdır. İlim dalının mensupları kendilerini onlarla kısa yoldan ifade ederler. Bunun için terimler büyük öneme sahiptirler.”¹

Bütün ilimler kendilerine has terminolojilerini tarihi seyir içinde oluşturur ve geliştirirler. Tarihi süreç içerisinde bazen kullanılan bir terimin lügat anlamıyla irtibatı kalmadığı da görülebilir. Bu sebeple ilimlerin terminolojisinin oluşumunu ve tarihi seyri içinde geçirdiği değişikliklerini anlamadan bu ilimlere vakıf olmak imkân dâhilinde gözükmemektedir. Klasik Türk İslâm Edebiyatı kitâbiyatına bakıldığında ıstılahların önemini içeren beyitlerin yer aldığı görülür. Buna dair bazı örnekler paylaşmakta yarar görüyoruz.

Fuzûli (ö. 963/1556):

Her kimin var ise zatında şerâret küfrü

Istılâhât-ı ‘ulûm ile müselman olmaz.²

Koca Râgıb Paşa (ö. 1176/1763):

Sarir-i hâme sanma ıstılâhta boğulmakla

İder biçare dâim şive-i kütuptan feryat³

Yûsuf Nâbî (ö. 1124/1712):

"Tâ geçmeyince medrese-i kil ü kâlden

Anlanmaz ıstılâhı kitâb-ı hakikatün"⁴

İslâm te’lif tarihine bakıldığında, terimleri konu edinen zengin kitâbiyatın yer aldığı görülür. Bunlardan bazıları genel nitelikli bazıları ise özel nitelikli, tek bir ‘ilmî saha ile sınırlıdır. Sözelimi İbn Kemâl Paşa’nın (ö. 940/1534) *et-Ta’rifât ve’l-Istılâhât*’ı genel nitelikli iken, ‘Abdullah b. Ahmed Fakihî’n (ö. 972/1564) *el-Hudûdü’n-Nahviyye* adlı eseri tek bir bilim dalı ile ilişkilidir. Kemâlpaşazâde’den önce hazırlanan genel nitelikli mustalahat kitapları içerisinde Câbir b. Hayyân’nın (ö. 200/815) *Kitâbu’l-Hudûd*’u, Muhammed Hârizmî’nin (ö. 387/997) *Mefâtihu’l-‘Ulûm*’u, Ebû Bekr Mu-

¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 7.

² Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken vd., Ankara: Akçağ Yay., 1990, s. 304.

³ Koca Ragıb Paşa, *Divanı Ragıb*, Bulak Bulak Matbaası, 1252/1836, s. 10.

⁴ Yûsuf Nâbî, *Nabî Divanı*, haz. Ali Fuat Bilkan, Ankara: MEB Yay., 1997, II, s. 786.

hammed b. Hasan b. Fûrek el-Ensârî'nin (ö. 406/1015) *el-Hudûd fi'l-Usûl*'u ve Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *et-Ta'rifât*'ı yer alır. Kemâlpaşazâde'n sonra ise 'Abdurrauf el-Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâti't-Te'ârifi*, Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'nin (ö. 1095/1684) *el-Külliyât*'ı ve Muhammed b. A'lâ el-Fârûkî et-Tehânevî'nin (ö. 1158/1745) *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*'u, önplana çıkan eserler içerisinde yer alır. Bütün bu izahlardan anlaşıldığı üzere "ta'rif, had ve terim" ilimler için olmazsa olmaz derecede önemlidir. Bu girizgâhtan sonra çalışmamızın konusu olan İbn Kemâl Paşa'nın *et-Ta'rifât ve'l-Istilâhât* adlı eserinin tanıtımına geçebiliriz.

Biyografik ve bibliyografik kitâbiyatta İbn Kemâl'in bu eserinden Takıyyüddîn et-Temîmî ed-Dârî (ö. 1010/1601), Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) ve Bağdâtlı İsmail Paşa (1839-1920) söz etmektedir.⁵ Kâtip Çelebi ve Bağdâtlı İsmail Paşa'ya göre İbn Kemâl'in bu eseri, Cürçânî'nin *et-Ta'rifât* adlı eserine yapılmış bir ilavedir.⁶ Takıyyüddîn et-Temîmî, İbn Kemâl'in künyesini, "Ahmed b. Süleymân b. Kemâl Paşa" olarak vermektedir. Ayrıca Anadolu'da doğup yetişen İbn Kemâl'i te'lifâtının çokluğu ve birçok ilimdeki tetkiki ve vukûfiyeti nedeniyle Mısır topraklarında yetişen Celâled-din es-Süyûtî'ye (ö. 911/1505) benzetmektedir. Bununla beraber, problemleri kavrama ve muhâkemedeki mahareti bakımından Süyûtî'den üstün görmektedir.⁷ İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) ise onu vaktinin tamamını gece gündüz ilimle, yazmakla geçiren âlimlerden saymaktadır.⁸

İbn Kemâl, mukaddimesinde Seyyid Şerif Cürçânî'nin *et-Ta'rifât* adlı eserinin mukaddimesini harfiyen kitabına dercetmiş, dolayısıyla onun metodunu takip etmiştir. İbn Kemâl'in *et-Ta'rifât*'ı kendisinden bir asır önce vefat eden Cürçânî'nin *et-Tarifât*'ı ile neredeyse yüzde yetmiş kadar benzerlik göstermesine rağmen, Süyûtî'ye yöneltilen intihal iddialarının kendisi için de bahis konusu olmaması gariptir. İbn Kemâl, kitabının girişinde -Cürçânî gibi- metoduna dair sadece şu cümleleri kaydetmektedir: "İmdi, bu ta'rifleri ve istilâhları bilginlerin kitaplarından alıp bir araya getirdim. Öğrenmek isteyenlere ve arzu edenlere, bunların alınması ve belenmesi kolay olsun diye alfabetik bir usûlle, hece harflerine göre düzenledim."⁹

⁵ Takıyyüddîn et-Temîmî, *Tabakatü's-Seniyye fi Teracimi'l-Hanefiyye*, nşr. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kâhire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1390/1970, I, s. 409-412; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya, Rifat Bilge, Ankara: TTK Yay., 2014, I, s. 422.

⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, s. 322, 508; Bağdâtlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, s. 141.

⁷ et-Temîmî *Tabakatü's-Seniyye*, I, s. 409-412.

⁸ Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî (İbnü'l-İmâd), *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, nşr. Muhammed Arnavûd, Beyrût: Dâru İbni Kesir, 1413/1993, IX, s. 235, 236.

⁹ es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, nşr. Muhammed Siddik el-Minşâvî, Kâhire: Dâru'l-Fedîyle, [t.y.], s. 7.

Kişinin gelecekte bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin etmesidir. Yemînu's-Sabr: Bir müslümanın malını almayı kasederek, kişinin bilerek yalan yere ettiği yemindir. Kalbinden menedenler/zevâcir bulunmasıyla beraber onu süratle sonuçlandırmaya “sahibi sabrettiği” için “sabır yemini” diye adlandırılmıştır (s. 467-68).

Nesh: Literal anlamı, bir nesneyi kendisini takip eden bir başka nesne aracılığıyla izâle etmek, ortadan kaldırmak, gidermek, yok etmek, iptal etmek nakletmek, taşımak, kaydetmek, tahvil etmek, istinsah etmek, yazmaktır. Terim anlamı ise, şer'î bir delili geri çevirerek, onun aksini gerektiren diğer şer'î bir delil gelmesidir. Nesh, insanların ilmine nazarla tebdildir, değiştirmedir. Allah'ın ilmine nazarla ise, hükmün müddeti için bir beyândır, açıklamadır (s. 440).

Tahsîs: Âmm olan lafzı müstakil ve bitişik (mukterin) olan bir delil ile, lafzın bir kısmına kasr etmektir. “Müstakil” kaydıyla istisna, şart, gâye ve sıfat tanım dışında kalır. Çünkü bunlara ‘âmm olan lafız ilâşirse bile mahsûs diye adlandırılmaz. “Mukterin” kaydıyla da خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ “O (Allah) her şeyin yaratıcısıdır”¹¹ âyetindeki gibi neshden kaçınıldı. Çünkü bu âyette zarureten bilinir ki her şeyi yaratmak Allah'a mahsustur (s.127).

İ'câz: Sözü belâgatında insan gücünün üstüne çıkması ve insanları kendisiyle boy ölçüşmekten âciz bırakmasıdır (s. 172). İ'câz, diğer bütün yollardan daha belîğ/erişkin bir yolla kelâmın manayı ifade etmesidir, anlatmasıdır (s. 92).

İrhâs: Bir kişinin, peygamber olarak ortaya çıkmasından önce üzerinde zuhûr eden olağanüstü şeylerdir. Hz. Peygamber'in dedelerinin alnında bulunan nur ve kendisini bir bulutun gölgelemesi gibi durumlar irhâs sınırları içinde mütalaa edilebilir (s.73).

Nebî: Kendisine melek vasıtasıyla vahy verilen veya kalbine ilhâm edilen ya da sa-hih rüya ile tenbîh olunan kimsedir. (s. 432).

Resûl: Nübüvvet vahyinin üstündeki özel vahy sebebiyle daha üstündür. Çünkü Resûl, Allah tarafından kitap verilmekle kendisine bilhassa Cebrâil'in vahy getirdiği kimsedir (s. 432).

Muhkem: Kendisiyle kasedilen mana, tebdil ve tağyirden, yani tahsis, te'vîl ve nesh'ten korunup sağlam kılınmış şeydir. Lafızdan maksad zâhir olup, neshe ihtimali yoksa muhkemdir. Lafızdan maksad zâhîr olup, te'vîle ihtimali yoksa müfesserdir. Eğer söz, bir maksada dayanılarak anlatılmak istenen manaya açıkça delalet ederek getirilmişse, nass'dır. Aksi halde zâhîr'dir. Bir 'ârız, yani sağlam sîgadan başkası sebebiyle gizli kaldığı zaman, hafıyy'dir. Eğer sîganın kendisi sebebiyle gizli kalmış ve aklen anlaşılmışsa, müşkil'dir veya naklen anlaşılmış, idrâk edilmiş ise mücmel'dir. Ya da hiç anlaşılmamışsa müteşabih'tir (s. 372).

¹¹ 5/En'âm 102; 16/Ra'd 13.

Müteşâbih: Sûrelerin başındaki “hurûf-ı mukattaa” gibi lafzın kendisiyle gizlenmiş olan ve temelde anlaşılması hiç umulmayan şeydir (s. 362).

Sahabî: Hz. Peygamber’i gören ve O’ndan bir şey rivâyet etmese de, O’nunla uzun süre sohbet etmiş olan kimsedir (s. 253).

İltifât: Gayb kalıbından/kipinden muhatab kipine veya mütekellim kipine geçiş veya tam tersini yapmaktır (s. 98).

İbn Kemâl’in bu eserini tek cümle ile özetlemek gerekirse şöyle diyebiliriz: Bu eser Cürcânî’nin *et-Tarîfât* adlı eserinin muhtasarı ve kısmi ilavelerle tecmîl ve tafsilatlı halidir. Bu eserin Cürcânî’nin *et-Ta’rifât* adlı eserinin farklı bir nüshası olduğu, dolayısıyla İbn Kemâl’e aidiyetinin doğru olmadığı iddia edilebilir. Fakat bu iddiayı isabetsiz kılan dört ‘âmilden söz edebiliriz:

(1) Biyografik ve bibliyografik kitâbiyâta bu eser İbn Kemâl’e nisbet edilmektedir.

(2) ‘Abdurrauf el-Münâvî’nin (ö. 1031/1622) *et-Tevkîf ‘alâ Muhimmâti’t-Te’ârîf* adlı eserinin mukaddimesinde sarahaten ifade ettiği gibi, İbn Kemâl’in bu eseri üç ana kaynağından bir tanesidir.¹² Münâvî’nin İbn Kemâl’den yaptığı nakilleri İbn Kemâl’in *et-Ta’rifât* adlı eserinin matbu‘ nüshasıyla mukabele ettik. Neticede Münâvî’nin esas aldığı nüsha ile elimizdeki matbu‘ nüsha arasında “el-Furûku’l-Muhmele” dışında kayda değer bir farklılığın bulunmadığını tespit ettik.

(3) İbn Kemâl’in bu eseri, yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerde mahtût halindedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa bölümünde, 492.7 tasnif numarasıyla, 102 varak halinde; Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye bölümünde, 492.7 tasnif numarasıyla, 247-264 varak halinde birer nüshası mevcuttur.

(4) İbn Kemâl’in her harf için ayrı bir fasıl açması da [Bâbu’l-Elîf, Faslu’l-Bâ, Faslu’t-Tâ v.d.] Cürcânî’den farklı bir tutum sergilediğini ortaya koymaktadır.

¹² Zeynüddin Muhammed ‘Abdurrauf el-Münâvî, *et-Tevkîf ‘alâ Muhimmâti’t-Te’ârîf*, nşr. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Beyrût: Dâru’l-Fikri’l-Mu’âsir, 1410/1990, s. 25.